

*Högtidlighållande för den avslutade
konserveringen av Jesu Kapell på Odenholm
söndagen den 5 augusti 2012*

*Osmussaare Jeesuse kabeli
konserveerimistöõde lõpetamise pidulik tähistamine
pühapäeval, 5.augustil 2012*

*Projektet för bevarande av Jesu Kapell 2006-2012
Osmussaare kabelivare konserveerimisprojekt 2006-2012*

*Odenholms byalag
Osmussaare Külaühing*

Program

- **7.30 – 10.30 Båtresor** från Derhamn till Odensholm
- **12.00 Högtidlighållande för den avslutade konserveringen av Jesu Kapell**
Tacksägelsegudstjänst med prästerna Fredrik Linder från Sverige och Kaisa Kirikal från Estland.
- **Tal och presentation av projektet:**
Annika Kapp, kommunordförande
Saga Adolfsson, ordförande i Byalaget
Lea Täheväli Stroh, projektledare för konserveringen
Göran Hoppe, professor vid Uppsala universitet
Aili Bergström, övakt över Odensholm
Ülo Kalm, chef för Aibolands museum och ledamot av Nuckö kommunfullmäktige
Ordet fritt för dem som vill tala
Musik och sång, under ledning av *Bertil Adolfsson*
- **ca 14 Lunchpaus**
- **ca 14.30 Rundtur** på ön på egen hand för de som vill. Odensholmarna berättar om ön.
- **Från 16.00 Återresor** från Odensholm till Derhamn

Flat som en bricka ligger holmen och tycks flyta på vågorna med sitt fyrorn längst norröver och ungefär på mitten det lilla bländvita kapellet med sin nålvassa spira...En ensam mångstammig rönn, mer en buske än ett träd, står invid Kappellet och säges jämte detta utgöra ett viktigt sjömärke.

Tasane nagu kandik lebab saar ja näib hõljuvat lainetel oma tuletorniga põhjatipus ja umbes keskel lumivalge nõelterava torniga kabel... Üksik mitmeharuline pihlakas, rohkem põõsas kui puu, seisab kabeli kõrval ja need koos öeldakse olevat üks tähtis meremärk.

Sven Danell, Guldstrand, 1952

Kava

- **7.30 – 10.30 Laevadega** Dirhamist Osmussaarele
- **12.00 Jeesuse kabeli konserveerimistöõde pidulik lõpetamine**
Tänapälvuse viivad läbi preestrid Fredrik Linder Rootsist och Kaisa Kirikal Eestist
- **Sõnavõttud ja ettekanded**
Annika Kapp, Noarootsi vallavanem
Saga Adolfsson, Osmussaare Külaühingu esinaine
Lea Täheväli Stroh, Osmussaare kabeli konserveerimisprojekti juht
Göran Hoppe, Uppsala Ülikooli professor
Aili Bergström, Osmussaare saarevaht
Ülo Kalm, Rannarootsi muuseumi direktor ja Noarootsi valla volikogu liige
Vaba mikrofon
Muusika ja laul *Bertil Adolfssoni* juhatusel
- **ca 14 Lõunapaus**
- **ca 14.30** Huvilistele saare avastusretk omal käel, osmussaarlased jagavad selgitusi
- **Alates 16.00 Laevadega** Osmussaarelt Dirhami

Odensholms byalag

Då Odensholmsborna fick återvända till sin ö 1991 var Jesu kapell en ruin, men tornet fanns kvar utan sin tornhuv. Den vackra kyrkogården, som använts för att begrava de döda under många generationer, hade plundrats, förstörts och växt igen.

Odensholms byalag bildades 1993 på initiativ av Valter Erkas. I styrelsen sitter en representant för varje gård, som även är kontaktombud för sin släkt. Redan 1992 ansökte Odensholmsborna till Länsstyrelsen i Hapsal om att återfå ägande-/ besittningsrätten till Odensholm, men det var inte möjligt därför att Estland inte har samma folk-rättsliga lagstiftning som Sverige. Byalaget fungerar som en förbindelselänk för Odensholmsborna och deras ättlingar och försöker vidmakthålla samhörigheten från ön och hålla odensholmskänslan levande för framtiden. Odensholmsborna har satt upp gravstenar, inhägnat gravplatsen invid ruinen av Jesu kapell och uppfört en klockstapel intill redan år 1992-1994. Byalaget arbetar för att bevara och sprida kunskap om Odensholms historia och om kulturen som fanns på ön. En arbetsgrupp inom byalaget driver sedan ett par år tillbaka olika projekt, med syfte att bevara den gamla kulturen på Odensholm och bidra med något för Odensholms framtid.

1996 grundades så Odensholms landskapsreservat av Estlands regering, med syftet att skydda öns sällsynta geologiska värden, växtvärld samt häcknings- och rastplatser för fåglar. Att skydda de naturvärden som Odensholms landskapsreservat är inrättat för är viktigt, likväl som att återställa en del av det forna kulturlandskapet och bevara öns historia och kultur.

För mer information om Odensholm se byalagets hemsida www.odensholm.se eller kontakta byalaget på e-postadress info@odensholm.se.

Bien / küla 1940. Foto Eesti Rahva Muuseum

Osmussaare Külaühing

1991.aastal õnnestus endistel osmussaarlastel taas oma saarele minna. Kabelist oli järel vaid torni müür. Ilus surnuaed, kus puhkab mitu põlvkonda osmussaarlaste oli rüüstatud ja kadakatesse kasvanud.

1993. aastal asutati Rootsist Valter Erkase initsiatiivil Osmussaare Külaühing. Juhatusse kuulub esindaja igast endisest talust, kes hoiab oma sugulaste ühingu ettevõtmistega kursis. 1992. aastal taotlesid osmussaarased Lääne-maa maavalitsuses maid tagasi, ent Eesti praegused seadused kasutusõigusele põhinenud omandivormi ei tunnista ning maad jäid riigile. Külaseltsi oluliseks ülesandeks ongi siduda saarelt pärit inimesi ja nende järeltulijaid saarega, et Osmussaare vaim tulevikuski ei kaoks. Aastatel 1992-1994 püstitati surnuaiale hauatähised ning ehitati kellatorn väikese mälestustahvliga. Ühingu liikmed töötavad ühiselt selle heaks, et teadmised Osmussaare ajaloost ja vanast kultuurist säiliks. Loodud on töögrupp, mille liikmed on viimase paari aasta jooksul taotlenud raha kultuuriväärtuste säilitamiseks.

1996.aastal loodi Osmussaare maastikukaitseala haruldaste ja teadusliku väärtusega geoloogiliste objektide ning eluslooduse koosluse kaitseks. Looduse kaitsmine on tähtis, samuti on oluline taastada osaliselt varasemat kultuurimaastikku ja säilitada saare ajalugu ning kultuuri.

Rohkem informatsiooni leiate Osmussaare Külaühingu kodulehelt www.odensholm.se Küsimusi võib saata ka meilile info@odensholm.se

Projektet för bevarande av Jesu Kapell 2006-2012

Odensholms kapell och kapellkyrkogård befinner sig inom ett landskapsskyddsområde. Kapellet och kyrkogården ägs av Nuckö kommun.

Tanken att kunna bevara Jesu Kapellruin och kunna bidra med något för Odensholms framtid fanns långt innan projektet startade. Redan i början av 1990-talet satte Odensholmsborna upp nya gravstenar och uppförde en ny klockstapel invid Jesu Kapell. Kapellet är ett viktigt minnesmärke över den gamla kulturen på ön och det är angeläget att det bevaras för framtiden. Odensholms gamla invånare och deras ättlingar får en viktig möjlighet att åter samlas på sin ö, kring sin kultur och sin historia.

En arbetsgrupp inom byalaget, under ledning av ordförande Saga Adolfsson, har under åren drivit projektet. Projektledare är Lea Täheväli Stroh, som är konsult i byggnadsvård. Våren 2006 vände sig företrädare för Odensholms Byalag till Lea med önskemål att starta ett konserveringsprojekt över kapellruinen och hjälpa till att anordna arbetena. Projektplanen blev färdig i augusti 2006. Projektets mål var att ta bort buskarna och rivningsmassorna, laga och konservera murarna, bygga ett skyddstak till tornet, städa och rekonstruera kyrkogården och bygga en ny kyrkogårdsmur av kalksten.

2007 reste 20 talkodeltagare till ön för att rensa kapell och kyrkogård från buskage.

I maj 2008 reste yrkesmännen från Säästvad Ehituslahendused OÜ ställningar runt tornet, bättrade tornets överkant och lagade en artilleriskada på tornets sydosthörn som hotade att falla sönder. Omkring en halv meter är förstörd av tornets ursprungliga höjd, men denna återställdes inte. I juni fortsatte talkofolket med att ta bort rivningsmassor från långhuset och med att iordningställa kyrkogården. Man började placera ut en mur som markerades det gamla kapellgårdets plats. Murens plats bestämdes enligt gamla fotografier. Som byggmaterial användes smärre kalkstenar från kapellets rivningsmassor. Muren lades direkt på grässvålen, ca 50 cm tjock och lika hög.

Sommaren 2008 upprättade OÜ Rändmeister ett takprojekt för att täcka tornet och byggde det färdigt sommaren 2009. Taket täcktes med rostfri plåt och är därigenom underhållsfritt. Klockan som förvarats hos Aibolands museum sattes upp i tornets takkonstruktion. På taket satte man upp en vindflöjel som var gjord efter en vindflöjel från kapellet som nu finns i samlingarna på ERM. Under sommartalko 2009 och 2010 har långhusets till en höjd av 50-70 cm bevarade mur helt grävts fram ur massorna och tillfälligtvis täckts med plastduk och stenar. I samråd med Läänemaas miljöämbete har också enbuskage tagits bort från ett brett område söder och öster om kyrkogården.

Sommaren 2011 fortsatte Säästvad Ehituslahendused OÜ med mur- och putsarbetena. Efter arbetet som varade i sju veckor togs ställningarna ned. Denna sommar har man konserverat långhusets murar och talkofolket har planterat gul fetknopp på muren. Nu är kapellruinen konserverad, men arbete är inte på långt när avslutat med detta – det som gjorts måste vårdas och underhållas. Framöver skall muren runt kyrkogården byggas, kyrkogården ordnas och ytterligare buskage tas bort.

Stödjare och medhjälpare

Byalaget mottog en donation från professor Göran Hoppe som en grundplåt till fonden för bevarande av Jesu Kapell på Odensholm. Från stiftelsen Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur och från Kungliga Patriotiska sällskapet har vi flera gånger beviljats generösa bidrag. Från Nuckö kommun har också medel erhållits. Många medlemmar i byalaget och andra intresserade har under åren bidragit med generösa gåvor.

Byalaget tackar så väldigt mycket för alla gåvor som givits under åren, små som stora, som har möjliggjort för oss att genomföra projektet för bevarande av Jesu Kapell och bevara kapellet för framtiden.

Jesu Kapell 1939, foto ERM

2006, foto L. Stroh

2012, foto L. Stroh

Osmussaare kabelivare konserveerimisprojekt 2006-2012

Osmussaare kabel ja kalmistu asuvad Osmussaare maastikukaitsealal. Kabel ja kalmistu kuuluvad Noarootsi vallale.

Mõte kabelivare säilitamisest oli olemas ammu enne konserveerimisprojekti algust. Juba 1990-ndate algul paigaldati kalmistule mälestuskivid ja kellatorn. Kabel on Osmussaare ajaloo ja kultuuri tähtis osa ning seda mälestusmärki tuleb hoida. Endised osmussaarlased on saanud taas võimaluse oma saarele, oma kultuuri ja ajaloo juurde koguneda.

Aastate jooksul on Osmussaare Külaühingu töögrupp Saga Adolfssoni eestvedamisel kabelivare säilimise nimel ka hoolega tegutsenud. 2006.aasta kevadel pöördus Saga ehitushoolde konsultandi Lea Täheväli Stroh poole ettepanekuga aidata kaasa kabelivare konserveerimisprojekti algatamisele ja läbiviimisele. Tööde projekt valmis sama aasta augustis ja Least sai projektijuht. Projekti eesmärgiks oli eemaldada võsa ja varingurisu, parandada ja konserveerida müürid, ehitada tornile katus, korrastada kabeliaed ja selle ümbrus ning rajada paekividest müür ümber kalmistu.

2007.a. suvel sõitis saarele 20 talgulist kabelit ja kalmistut võsast puhastama.

2008. aasta mais ehitasid Säästvad Ehituslahendused OÜ meistrid tornile tellingud, parandasid tornimüüri ülemise serva ja ladusid kinni lagunemisohtliku mürsukahjustuse torni kagunurgal. Juunis jätkasid talgulised pikihoone müürijäänuste väljakaevamise ja kalmistu korrastamisega, alustati kalmistut ümbritseva müüri ladumist.

2008. suvel koostas Rändmeister OÜ torni katva katuse projekti ja ehitas selle 2009. suvel ka valmis. Katus kaeti roostevaba plekiga, mistõttu on see hooldusvaba. Rannarootsi muuseumis hoiul olnud kell paigutati torni katusekonstruktsiooni külge. Katusele kinnitati tuulelipp, mis valmistati ERM kogudes säilitatava Osmussaarelt pärit tuulelipu eeskujul.

2009. ja 2010. aasta suviste talgute käigus kaevati 50-70 cm kõrguselt säilinud pikihoone müür täielikult risu alt välja. Müür kaeti ajutiselt ja jäi konserveerimist ootama. Kadakavõsa eemaldati ulatuslikumalt ka kalmistust lõunas ja idas.

2011.a. suvel jätkasid Säästvad Ehituslahendused OÜ meistrid müüri- ja krahvitöödega. Seitse nädalat kestnud töö järel eemaldati tellingud. Tänavu suvel konserveeriti pikihoone müür ja talgulised istutasid müürile kukeharja. Nüüd on kabelivare konserveeritud, kuid sellega ei ole tööd kaugeltki lõppenud - tehtut tuleb ka hooldada ja korras pidada. Jätkatakse suruaeda ümbritseva müüri ladumise, kalmistu korrastamise ning kaugemalt võsa eemaldamisega.

Toetajad ja abilised

Esimese annetuse kabelivare konserveerimiseks tegi fondile professor Göran Hoppe. Mitmel korral on märkimisväärsete summadega toetanud Kuningas Gustaf VI Adolfi Rootsi kultuuri fond ja Rootsi Kuninglik Patriootlik Selts. Toetanud on ka Noarootsi vald ja paljud endised osmussaarlased oma külaühingu kaudu.

Aastate jooksul on kabelivare konserveerimistöödel osalenud palju vabatahtlikke abilisi, kes oma nõu ja jõuga aitasid kaasa kabelivare päästa ja tulevikule säilitada. Osmussaare Külaühing tänab kõiki toetajaid ja abilisi.

Jesu Kapell, foto ERM

2006, foto L.Stroh

2012, foto L. Stroh

Odensholms byalag tackar alla er som med entusiasm och intresse har arbetat på Odensholm under åren med projektet.

Osmussaare Külaühing tänab kõiki, kes aastate jooksul on suure entusiasmi ja huviga kabeli konserveerimistöodel osalenud.

Deltagarna i konserveringsarbetet av Odensholms kapell 2006-2012:

[Osmussaare kabeli konserveerimistöodel 2006-2012 osalesid:](#)

1. Aili Bergström	29. Jan Odmar	57. Otto Tuul
2. Ain Pihl	30. Jelena Turevič	58. Priit Holm
3. Andres Huul	31. Jonas Carlsson Stroh	59. Raido Tiit
4. Andres Liiv	32. Juhan Kilumets	60. Rain Veidenberg
5. Anna Erkas	33. Jüri Indus	61. Rein Mõtus
6. Anne Mahoni	34. Jüri Vaino	62. Rita Koppel
7. Annelie Erkas	35. Kaisa Kirikal	63. Saga Adolfsson
8. Annette Brus	36. Kalev Kuusksalu	64. Stefan Brus
9. Arno Peksar	37. Kalle Brus	65. Steve Luks
10. Astrid Aavik	38. Kalle Saar	66. Svante Brus
11. Bertil Adolfsson	39. Karin Kirts	67. Taavi Leis
12. Bo Brus	40. Katarina Sjögren	68. Tauri Plinkner
13. Christina Erkas	41. Kermo Jürmann	69. Teet Tooming
14. Daniel Erkas	42. Kevin Bech	70. Theodor Brus
15. Daniel Kangur	43. Krista Terno	71. Tiit Randla
16. Eero Sahl	44. Lea Täheväli Stroh	72. Tiit Salumäe
17. Erik Odmar	45. Linnea Erkas	73. Tiit Tali
18. Erki Erik	46. Lotta Odmar	74. Tove Stroh
19. Ervin Koppel	47. Mait Kaaman	75. Uno Bergström
20. Fredrik Linder	48. Mari Mahoni	76. Valeri Ruuse
21. Gertrud Johansson	49. Marianne Brus	77. Vello Haaviste
22. Göran Hoppe	50. Martin Nilsson	78. Vello Pallav
23. Heikki Salm	51. Mats Erkas	79. Viktor Erm
24. Helgi Erkas-Kaaman	52. Mattias Brus	80. Vladimir Belovas
25. Henry Erik	53. Neeme Suur	81. Üllar Aruksaar
26. Håkan Brus	54. Olof Brus	82. Ülo Kalm
27. Illar Kannelmäe	55. Olof Stroh	83. Ylva Linder
28. Jaak Lipp	56. Ossian Brus	

Odensholms byalag tackar också Nuckö kommun, Läänemaas miljöambete, Centrum för statlig skogsvård, restaureringsfirmorna Säästvad Ehituslahendused OÜ och Rändmeister OÜ, Estniska Nationalmuseet, öborna familjerna Bergström och Koppel, Dirhamns hamn och kapten Jaak Lipp för ett bra samarbete!

[Osmussaare Külaühing tänab ka Noarootsi valda, Läänemaa keskkonnateenistust, Riigimetsa Majandamise Keskuse Läänemaa metsekonda, restaureerimisfirmasid Säästvad Ehituslahendused OÜ ja Rändmeister OÜ, Eesti Rahva Muuseumi, saarel elavaid perekondi Bergström ja Koppel, Dirhami sadamat ja kapten Jaak Lippu hea koostöö eest !](#)

Foto: Eesti Rahva Muuseum

Om Kapellet's historia

Ett kapell anses kunna ha funnits redan på 12-1300-talet. Belägenheten förmodas ha varit på det nuvarande kapellet's plats eller på kullen strax norr om denna som enligt lokal tradition också skulle ha rymt den första byn. Platsen var lämplig att bygga kapell och by på eftersom nuvarande Södra viken tidigare trängde längre in och skapade en skyddad hamnplats.

På nuvarande kapellet's plats fanns tidigare ett kapell av trä. I dess ställe uppförde man 1765-66 ett av kalksten. Det tidigare kapellet's existens är tämligen säker eftersom på kyrkoherde Isaac Hasleblads tid under 1640-talet sedvänjan med Prästhåld inrättades, vilket innebar att kyrkoherden en gång om året reste över till ön och höll gudstjänst. På kyrkogården har man också funnit ett ringkors som enligt de som forskat kring öns slakter härstammar från 1600-talet.

På ön fanns ett överflöd av lämplig kalksten att bygga med, men man brände inte kalk eftersom man saknade behövlig brännved för att elda kalkugnarna. Kalk köpte man från Ormsö.

För kapellbygget uppförde man en kalkugn i dess närhet och denna eldades med det virke man fick vid rivningen av träkapellet. Murstenarna bröts sannolikt på öns sydspets vid Stalamun och sand tog man från Minsja. Materialet fördes till byggplatsen med båt via viken som nu förvandlats till en insjö.

Stenkapellet byggdes av Odensholms sju familjer: Brus, Stawas, Niggors, Erkers, Marks, Nybondas och Greis. Företaget stöttades av herrgårdsparet på Neuenhoff.

Enligt kustområdets tradition var kyrkan liten med framträdande torn och sadeltak. Den höga tornhuvens nedre del hade barockartade takfotsstöd stående på en under takfoten lätt utåtbuktad mur. Tornhuvens form har jämförts med Tallinns S:t Olofskyrka, som kan ha varit förebild. Tornhuven var täckt med spån, långhus och kor hade brädtak. Varje sida på tornets övre del har en liten ljudlucka.

Långhuset hade mot nord och syd var sitt rundbågiga fönster, korets fönster var också rundbågigt, men mindre. Spår på gaveltriangeln mot tornet visar att långhuset hade platt innertak av trä. Kapellet var putsat såväl interiört som exteriört.

Inredningen var enkel. Varje familj hade en egen bänk i kapellet, tillsammans 80 sittplatser. Vid speciella tillfällen rymdes hela församlingen i kapellet. På foton från 1930-talet kan man se att långhuset hade brädgolv. Vid framgravningen av ruinen kom ett nästan helt bevarat golv av kalkstensplattor fram som kan vara ursprungligt.

År 1905 renoverades kapellet. De ursprungliga enkla bänkarna ersattes och man byggde ett nytt tak, oklart om på långhuset eller tornet eller båda. I början av 1930-talet renoverade man fasaden och färgade den vit. Det bländvita kapellet med sin nålvassa tornhuv syntes långt ut på havet. Kapellet skulle också synas långt eftersom det samtidigt tjänade som sjömärke. Ett lika viktigt sjömärke var rönnen som växte invid kapellet. I reseskildringar nämns att ingen av socknens fyra kyrkor var så välhållen som Odensholms.

En massiv mur av granitsten omgav kapellet. Stigluckan var gjord av ekbjälkar som man fått från ett handelsfartyg som förlist vid ön hösten 1852. Fartygets namn var Martin Luther och dess galjonsbild föreställde Martin Luther med bibel i hand. Skulpturen sågades loss och placerades på stigluckans tak.

Om detta berättar Sven Danell i "Guldstrand": "Över porten till den lilla kyrkogården reser sig en väldig träskulptur, föreställande Martin Luther med Bibeln i handen. Det är den lössågade galjonsbilden från en forna tiders strandad kofferdist, som burit den store reformatorns bild och namn. Gestalten är som varje galjonsbild lite svankryggig, varför Luther ser överdrivet högdragen ut. Ryska matroser ha 1918 skjutit till måls på honom, men kulhålen ha spacklats igen och ansiktet målats över med vit oljefärg." Sådan den står där, är trästatyn kanske inte vacker som porträtt, men den är gripande som symbol, och det friska svajet i lutherrockens skulpterade veck harmonierar väl både med brisen omkring oss och den sunda och svekfria evangeliska kristendom jag mött hos flera holmbor."

Som nämnts har man begravt på kyrkogården redan på 1600-talet, möjligtvis tidigare. Man jordfäste i huvudsak söder om kapellet. Varje familj hade sin egen rad i samma ordning som familjebänkarna i kapellet. Större familjer hade två rader. Raderna började vid kapellet och sträckte sig söderut. När raden tog slut började man jordfästa från början igen. Samma grav användes efter 30-40 år. Sista raden vid gårdens östra mur lämnades för fyrpersonalen och andra främlingar. Främlingar begravdes också norr om kapellet. Lik funna på stranden begravdes på kyrkogården endast om man kunde fastställa att det rörde sig om lutheraner. I annat fall fick de en stenkista på stranden.

Sista gudstjänsten hölls 9 juni 1940. Vid det tillfället vigdes två par. Några dagar senare lämnade invånarna ön. I samband med evakueringen kom representanter för Estlands nationalmuseum till ön där de samlade föremål till museet. Några föremål ur kapellet's inventarium hamnade så på museet.

Sovjetarmén gjorde ammunitionsförråd av kapellet. Bygårdens och kyrkogårdens stenar fördes bort och krossades till betongfyllning. Under tyskarnas anfall hösten 1941 fick ön lida svårt. Kyrkogården bombades totalt sönder, också kapellet fick träffar. Senare revs långhusets väggar, stenarna användes förmodligen vid uppförandet av krigsanläggningar.

Under ockupationstiden fördes stenarna på kyrkogården bort och krossades till betongfyllning. Under bombningarna 1941 slogs kyrkogården sönder, en bomb exploderade på kyrkogårdensområdet. Gravvårdarna slängdes bort och sannolikt blev också gravarna plundrade. För närvarande finns inte en enda oskadad gravvård bevarad. Några stenfötter till järnkors kan vara på sina ursprungliga platser, några gravhögar återstår. I mitten av kyrkogården hittades ett sönderslaget ringkors av kalksten under grässvålen och i branten från kyrkogården mot sjön hittades två ringkors.

Kabeli ajaloost

Saarel võis kabel olla juba 13.-14.sajandil. Asukohaks pakutakse praeguse kabeli kohta või sellest veidi põhja pool asuvat küngast, kus kohaliku pärimuse järgi asus ka algne küla. See paik oli küla ja kabeli rajamiseks soodne, sest praegune Lõunalaht tungis varem tunduvalt sügavamale, moodustades siin kaitstud sadamakoha.

Väidetakse ka, et praeguse kabeli kohas oli varem puitkabel. Selle asemele ehitatigi 1765-66 paekivist kabel. Varasema kabeli olemasolu on üsna tõenäoline, sest väidetavalt sai 1640-ndatel, kirikuõpetaja Isaac Haslebladi ajal alguse nn *prästhâlde* - tava, mille kohaselt sõitis kirikuõpetaja saarele kord aastas jumalateenistust pidama. Kalmistult on leitud ka rõngasrist, mis saarel elanud suguvõsade uurijate arvates pärineb 17.sajandist.

Saarel oli külluses ehitamiseks sobivat lubjakivi, kuid lupja ei põletatud, sest puudus lubjaahjude kütmiseks vajalik puit. Lupja osteti Vormsilt.

Kivikabeli ehitamise tarvis rajati selle lähedusse lubjaahi, mida kõeti puidust kabeli lammutamisel saadud materjaliga. Müürikivid murti tõenäoliselt saare lõunaosas *Stolamunis* ja liiva võeti *Minsjast*. Materjal veeti ehitusplatsile paatidega praeguseks sisejärvedeks muutunud lahe kaudu. Sealt toodi materjali ka kabeli, tuletorni ja koolimaja remondi ajal.

Kivikabeli ehtasid Osmussaare seitse peret: Brus, Stawas, Niggors, Erkers, Marks, Nybondas ja Greis. Ettevõtmist toetasid Uuemõisa mõisnikud.

Rannakirikute traditsiooni järgides oli see väike, eenduva torni ja viilkatusega kabel. Kõrge tornikiivri alumisel osal olid barokile iseloomulikud räästatõstjad, millele vastandus räästaaluse müüri kergelt väljapainutatud osa. Tornikiivri kuju on võrreldud Tallinna Oleviste kiriku omaga, võib-olla oligi see ehitamise ajal eeskujuks. Tornikiiver oli kaetud laastudega, pikihoonel ja kooriruumil olid laudadest katused. Torni ülemises osas on igal küljel väike kellaava.

Pikihoonel oli nii põhja- kui lõunaküljel kaks ümarkaarega aken, kooriruumi aken oli samuti ümarkaarne, kuid väiksem. Tornipoolsel viilul olevate jälgede järgi võib otsustada, et pikihoonel oli rõhtne puitlagi. Kabel oli nii seest kui ka väljast krohvitud.

Sisustus oli lihtne. Igal perel oli kabelis oma pink, kokku umbes 80 istekohta. Erilistel juhtudel mahutati kogu kogudus kabelisse ära. 1930-ndatest pärit fotodel on näha, et pikihoonel oli laudpõrand. Varemete väljakaevamisel tuli välja peaaegu terviklikult säilinud paeplaatidest põrand, mis võib olla algne.

1905.aastal remonditi kabelit. Algsed lihtsad pingid asendati uutega ja ehitati uus katus. Selgusetuks jääb, kas uue katuse sai pikihoone või torn või mõlemad. 1930-ndate alguses renoveeriti fassaade ja värviti valgeks. Nõelterava tornikiivriga pimestavalt valge kabel paistis kaugele üle mere. Kabel pidigi kaugele paistma, sest see oli ühtlasi ka meremärgiks. Sama tähtis meremärk oli kabeli lähedal kasvav pihlakas. Reisikirjeldustes mainitakse, et ükski kihelkonna neljast kirikust polnud nii hooldatud kui Osmussaare oma.

Kalmistut ümbritses massiivne maakividest müür. Väravaehitus oli tehtud tammepalkidest, mis saadi 1852.aasta sügisel saare lähedal hukkunud inglise kaubalaevalt. Laeva nimi oli Martin Luther ja selle vöörikuju kujutas piiblit käes hoidvat Martin Lutherit. Skulptuur saeti laeva küljest lahti ja paigutati väravaehituse katusele. Skulptuuri ei peetud kuigi ilusaks portreeks, kuid sellest sai mere ja truü evangeelse kristluse sümbol.

Nagu eespool mainitud, on kalmistule maetud juba 17.sajandil, võimalik, et veelgi varem. Maeti peamiselt kabelist lõuna poole. Igal perel oli oma rida, järjekord sama, mis perepinkidel kabelis. Suurematel peredel oli kaks rida. Read algasid kabeli juures ja suundusid lõuna poole. Kui rida sai täis, alustati matmistega otsast peale. Sama hauda maeti umbes 30-40 aasta pärast. Viimane rida aia idapoolse müüri ääres oli jäetud majaka personalile ja muudele võõrastele. Võõraid maeti ka kabelist põhja poole. Rannast leitud surnukehad maeti kabeliaeda ainult juhul, kui suudeti kindlaks teha, et tegemist oli luterlasega. Vastasel juhul said need kivise haua rannas.

Viimane jumalateenistus peeti 1940.aasta 9.juunil. Sel korral laulatati ka kaks paari. Mõni päev hiljem lahkusid elanikud saarelt. Seoses evakueerimisega olid saarele tulnud Eesti Rahva Muuseumi töötajad, kes kogusid esemeid muuseumi jaoks. Muuseumi sattusid ka mõned esemed kabeli inventarist.

Nõukogude sõjavägi tegi kabelist laskemoonalao. Seoses sakslaste pealetungiga 1941.a. sügisel toimunud tulevahetuses sai saar tugevasti kannatada, ka kabel oli saanud tabamuse. Hiljem lammutati pikihoone ja kooriruumi seinad, kivid kasutati tõenäoliselt sõjaliste objektide ehitamiseks.

Okupatsiooni ajal viidi kabeliaia kivid minema ja purustati betooni täiteks. 1941.a. purunes pommitamise käigus ka kalmistu, üks pomm lõhkes kalmistu territooriumil. Hauatähised loobiti minema ja tõenäoliselt on haudu ka rüüstatud. Praeguseks ei ole säilinud ühtegi tervet hauatähist. Mõned raudristide maakivist alused võivad asetseda algsetes kohtades, jälgitavad on ka mõned kalmukünkad. Kalmistu keskel leiti murukamarast üks purunenud paekivist rõngasrist ja kirikuaiaast väljaspool, järvepoolselt nõlvalt kaks rõngasristi.

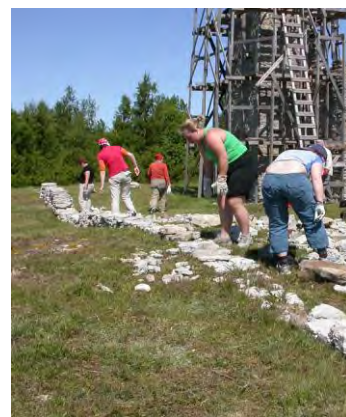

Foto: fam Odmar, Lea Stroh, OÜ Rändmeister